

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA: ÇAPAKÇUR –OĞNUT SAVAŞLARI

Halis ÇAPAK*

Özet

Alman ve İngiliz rekabetinin sebep olduğu I. Dünya Savaşında Osmanlı devleti en çok etkilenen devletlerden oldu. Savaşı kaybetmekle kalmadı, toprakları uzun süre işgal altında kaldı. Osmanlı devleti, işgal devletlerine karşı başlangıçta tarafsızlığını ilan etsede İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin etkisi ile Alman-Avusturya ittifakının yanında yer aldı. Böylece Avrupa savaşı, Asya ve Afrika'yı içine alan geniş bir alana yayıldı. Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde açılan cepheler sonunda çok toprak kaybı yaşandı. Osmanlı kuvvetlerinin çarpıştığı cephelerin çoğuna kaynaklarda yer verilirken, Tarih ders kitaplarında yanı başımızda yaşanmış acılardan, yani doksan bine yakın kaybın olduğu Çapakçur savaşlarından bahsedilmedi. Sanki bu coğrafyada hiç savaş yapılmamış algısı yerleşti zihinlere. Bu çalışma, zihinleri yeniden canlandırmak, Çapakçur Savaşlarında bölge halkının direnişini açıklamak ve yeni nesilin geçmişte bölgemizde yaşanmış önemli bir savaş hakkında bilgilendirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır.

In the First World War Capakcur – Ognut wars

Abstract

In the First World War, that the German and British competition caused, the most affected state was Ottoman Empire. Not only lost the war but also was occupied for a long time. Even at first the Ottoman empire declared its neutrality, by the effect of Union and Progress Party leaders it took place on the side of German-Austrian alliance. So the European war spreaded to a large area including Africa and Asia at the end of many fronts opened in different parts of the geography much soil was lost. While most of front clashes of ottoman was given place in many resources, in history lesson books it wasn't told from the Çapakçur wars the sufferings lived beside us that avaragely ninety thousands people died in the clashes. As if no war was realized in this region perception settled into minds. This was written in order to explain the resistance of Çapakçur people and to inform the new generation about the important war lived in our region.

Key Words: Capakcur, Ognut, In the First World War, Ottoman Empire, War,

* Eğitimci

Giriş

Birinci dünya savaşında dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'nin de birçok bölgesinde savaşlar olmuştur. Türkiye'deki savaşlar genellikle Ege, Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. O dönemde gerçekleşen birçok savaş hakkında tarih kaynaklarında ayrıntılı bilgilere rastlamak mümkündür. Ancak hazin dramlara sebebiyet veren bazı savaşlardan ise nerede ise hiç söz edilmemektedir. Bunlardan biri Çapakçur-Oğnut savaşlarıdır. Biz bu çalışmada söz konusu savaşa dikkat çekmeye çalışacağız.

Çapakçur-Oğnut Savaşları

Avrupa'nın büyük devletlerinin 19. yüzyılın başlarından itibaren giriştikleri sanayileşme mücadelesi ve dünyanın zenginliklerini paylaşamamadan kaynaklanan çatışmaları dünyanın farklı coğrafyalarını etkileyen evrensel bir olay haline gelmişti. Özellikle İngiliz ve Alman rekabeti bütün dünyayı büyük bir buhrana sürükleyecek ve bundan en fazla Osmanlı devleti etkilenecektir. Başlangıçta tarafsızlığını ilan etse de İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin etkisi ile Osmanlı devleti kendini Alman-Avusturya ittifakının yanında bulacak, böylece Avrupa savaşı Asya ve Afrika'yı içine alan geniş bir alana yayılacaktı. Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde açılan cephele (Kafkasya, Çanak-kale, Sina ve Filistin, Hicaz – Yemen, Irak ve Galiciya ile Makedonya Cephele) sonunda toprak kayıpları olacak ve Osmanlı kuvvetleri gerçekleşen ateşkes neticesinde Anadolu'ya çekileceklerdir.

Tarih ders kitaplarında savaşların gerçekleştiği cephelele ilgili ayrıntılara yer verilirken; Büyük bir Turan İmparatorluğu kurma hayalindeki Enver Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı Ordusunun 21 Aralık 1914'te saldırısı ile başlayan Kafkasya Cephesinde doksan bine yakın kaybın olduğu Çapakçur savaşlarından bahsedilmez. Son derece donanımlı olan Rus ordusu karşısında alınan mağlubiyetler sonunda 1916 yılı içerisinde Erzurum, Bitlis, Muş, Trabzon, Erzincan şehirleri Rus işgali altına girer. Ruslar Çapakçur şehrine kadar ilerlerler. Çapakçur bölgesinde çok şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş olmasına rağmen nedense kaynaklarımızda yer verilmez sanki bu bölgede her hangi bir savaş olmamış gibi bir algı oluşmaktadır. Bazı hatıratlar ve bilimsel çalışmalar dışında buradaki savaşlar hakkında bilgi veren kaynaklara maalesef sahip değiliz. Oysa Bingöl ili sınırları içerisinde yer alan Şehitlikler ve Abideler bizlere bu bölgede yapılan savaşların ne derece çetin geçtiğini, çekilen acıları açıkça göstermektedir.

1915'te yeniden başlayan Rus saldırıları sonunda işgal bölgelerindeki halk (Erzurum ve Muş çevresi) canlarını kurtarmak için Çapakçur'a (Bingöl) doğru kaçmaya başladılar. Karlıova ve Kiğı'dan insanlarda hükümetin emri ile daha batıya Elaziz ve Malatya'ya doğru göç ederek muhacir durumuna geldi-

ler. Sarıkamış faciasında Osmanlı ordusunun önemli sayıda şehid vermesinden dolayı kolayca ilerleyen Rus ordularını durdurmak için Kiğı ve Çapakçur (Bingöl) halkı son derece iyi donanımlı Rus ordusuna karşı cephe oluşturmaya başladılar. Bölge ileri gelenlerinin çabası ile oluşturulan birliklere halktan da büyük katılımlar olur. Özellikle Musumlu Kahraman Sabri Efendi'nin bu savaşta gösterdiği çaba büyük takdir toplayacak ve birçok tebrik telgrafi ve madalya ile ödüllendirilecektir.¹ Ruslara karşı oluşturulan cephe ve mevziler kaynaklardan öğrendiğimize göre ise şu şekilde teşkil edilmiştir.

'Kiğı-Karer dağları ile Sığı boğazı ve Eşek meydanında Karerli Küçük Ağanın önderliği ile milli kuvvetler cephe almağa başladı... Milli kuvvetlerden Hormek Milis alayının başında Karerli Mehmet Efendi olduğu halde Karer dağında, Baba Bey, Karabaş bölgesinde ve Gökdereli Şeyh Şerif emrindeki Palu, Çapakçur Zazaları ile Kiğı'nın Şadilli aşireti de Sığı boğazında mevzi almış bulunuyorlardı'.² Ruslara karşı örgütlenen bölge halkı merkezi idare tarafından iki fırkanın gönderilmesi ile daha da güçlenerek ve mevzilerini sağlamlaştırdı.

Mart ayında üstün kuvvetlerle Rusların başlattığı taarruzda ağır zayıat vermelerinden dolayı Şerafettin dağları ile Karer dağında kalmaya mecbur kalmışlardır. 1916 yılında ağır toplarla başlattıkları taarruza rağmen kuvvetlerimiz Mayıs ayı sonuna kadar yerlerinde kalabilmişlerdir.

Mayıs 1916 yılı ortalarına kadar eksikliklerini tamamlayan Ruslar, Eşek Meydanı tarafından Bingöl ve Erzincan'a kadar her taraftan harekete geçtiler. Rusları durdurmada yetersiz kalan Çapakçur cephesinin yardımına Ahmet İzzet Paşa ve Faik Paşa kumandasındaki muzaffer Osmanlı kuvvetleri yetişti. Ahmet İzzet Paşa karargâhını Çapakçur'un Gajik köyünde İkinci orduya komuta eden Faik Paşa da Sancağın Sinsor köyünde karargâhlarını kurdular. Böylece ordu birlikleri Eşek Meydanı, Hacıyan Boğazı ve Karer Dağı taraflarına sevk edilerek³ Ruslara karşı mevziler güçlendirilmiş oldu.

7 Aralık 1917 yılına kadar sürecektir savaşta kuvvetlerimiz; Boğlan geçidi, Masalla deresi, Karer dağı, Hacıyan boğazı, Oğnut gibi birçok cephede kahramanca savaşacaklar, Ruslara da ağır zayıat verdireceklerdir. Ancak kış aylarının başlaması sonrasında kuvvetlerimiz geri çekilecek, Ruslarda kendi mevzilerine çekileceklerdir. Rusya'da Aralık İhtilalinin başlaması ile Erzincan Mütarekesi imzalanacak ve Ruslar işgal ettikleri yerleri boşaltarak Rusya'ya çekileceklerdir.

1 M.Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965.s. 155,162-165

2 M.Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, s. 155

3 Age.156

Çapakçur Savaşlarının Krokisi

Azizan Şehitliği abidesi, Şeref Meydanı ve Kiğı-Çanakçı Köyü (Mürsel Paşa) şehitlikleri bu topraklar altında yatan ve 1916 Muharebelerinde şehid olan binlerce askerimiz için dikilen abidelerdir. Durumun vahametini Azizan şehitliğinde şu şekilde açıklanmaktadır;

“Birinci Dünya savaşı sırasında Ruslar 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum, 17 Şubat 1916’ Muş’u ve 3 Mart 1916 da Bitlis’i ele geçirdiler. Mart ayı sonlarında da Şerafettin dağlarından Göynük (Kalencik) Masalla istikametine doğru işgale devam ettiler. Muş ve Bitlis’i alan Rusların Güneydoğu Torosları aşarak Diyarbakır’a ilerlemeleri tehlikeli olabilirdi. Bu yüzden Çanakçur muharebelerinde başarıya ulaşan ve Tuğgeneralliğe terfi eden Mustafa Kemal 16.Kolordu komutanı olarak görevlendirildi ve 26 Mart 1916’da Diyarbakır’da faaliyette başladı.

Ruslar ile Rus taarruzunu durdurmaya çalışan Osmanlı Ordusu arasında çok kanlı muharebeler meydana gelmiştir. Ruslar 30 Temmuz 1916’da Oğnut-Koldar istikametinden Göynük suyunun iki tarafından Bingöl istikametine doğru taarruza başladılar. Rus taarruzları Şeref Meydanında, Ilıcalar, Elmalı, Çavuşlar Köyü hattının kuzeyinde ve Kulp geçidinde durduruldu. 5 Ağustos 1916’da Osmanlı Ordusunun genel taarruzu başladı. 30 Ağustos 1916’ya kadar çok çetin muharebeler oldu. 2.Kolordu Komutanı Faik Paşa 23. Alay Komutanı Recai Bey ile birlikte 72.000 askerimiz bu muharebelerde şehit oldu.

Çapakçur-Oğnut Muharebeleri 9 Eylül 1916 tarihine kadar devam etti. Muharebelerde her iki taraf da çok zayıf oldu. Çok yerde birlikler süngü

muharebesi yapmış ve vatani Rus işgalinden kurtarmışlardır. Muharebelerin cereyan ettiği çok farklı yerlerde Kiğı-Adaklı-Göynük-Masalla deresi üzerinde çok miktarda şehidin tek ve toplu mezarlıkları vardır ve bunlar halen yöre halkı tarafından ziyaretgâh olarak korunmaktadır”.⁴

Azizan Şehitlerine Saygı Anıtı

Çapakçur savaşlarında çok değerli komutanların ordunun başında olduğunu Şehitlik kitabelerinden ve hatıratlardan öğreniyoruz. Çanakçı köyünde şehitlikte mezarı olan Mürsel Paşa, Azizan Şehitliğinde defnedilen Yarbay Vasıf Bey ile Yüzbaşı Hürşit Bey, 2. Kolordu Komutanı Faik Paşa ile Çapakçur savaşlarında yer alan ve hatıralarında açıklayıcı bilgi veren Ali Fuat Paşa gibi.

Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasından sonra Başkomutanlık, Rus ordularının daha çok ilerleyerek Diyarbakır ve çevresini almalarını önlemek, Rus Cephesi'nin sol kanadına saldırarak Erzurum'u geri almak, Muş ve Bitlis'in kurtarılması ve Van-Bingöl bölgelerindeki zayıf müfrezelerin takviyeleri düşüncesiyle Trakya'da bulunan 2. Ordu'nun Doğu Cephesi'ne şevkini kararlaştırır. Bu ordunun komutanı Ahmet İzzet Paşa'dır. 16. Kolordu da bu orduya bağlanır ve komutanlığına Çanakkale Savaşları kahramanı Albay Mustafa Kemal atanarak Kafkas Cephesi'ne hareket emri verilir.⁵ 16. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa gerekli emniyet tedbirlerini alarak 5 Ağus-

4 1916 Şehitlerine Saygı Azizan Şehitliği Kitabesi

5 Şevket Beysanoğlu , 'Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'daki Kafkas Cephesi Komutanlığı' *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 5, Cilt: II, Mart 1986.s.492

tos 1916'da taarruz emrini verir. Çetin savaşlar sonunda 7 Ağustosta Muş ve bir gün sonra da Bitlis geri alınır. Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu Komutanlığı'na çektiği 26 Temmuz 1332 (8 Ağustos 1916) tarihli telgrafta zafer haberini bildirir. Büyük bir sevinçle karşılanan bu zafer haberi halkın moralini düzeltmiş, kentte bir bayram havası esmeye başlatmıştır.⁶ Ağustos ayı içinde Ruslar bu defa Çapakçur (Bingöl) Cephesi'nde taarruza geçtiler. Burası 16. Kolordu Cephesi'ne bitişik bulunuyordu. 16. Kolordu'nun 8. Tümen'i ile 3. Kolordu'ya bağlı 7. Tümen, yan yana idi. Bu iki tümeni Murat nehri birbirinden ayırıyordu. Ordu Komutanlığı 7. Tümen'i de Mustafa Kemal Paşa'nın emrine vererek, savaşı idare görevini kendisine yükledi.⁷ Bu sırada Çapakçur Boğazı'nı savunan 14. Tümen Komutanı Ali Fuat Cebesoy, Çapakçur Savaşlarına ve Mustafa Kemal Paşa'ya ait bir hatırasını şöyle anlatır: "1916 yılı yazlarında Çapakçur Boğazı'nın müdafaasında Ruslarla yaptığımız kanlı muharebenin son safhasına kadar birbirimizi görmememiz mukaddermiş. Ben kumandanı bulduğum 14. Tümen'le Çapakçur Boğazı'nı çok üstün Rus kuvvetlerine karşı savunurken, tümenimin önemli bir kısmını kaybettiğim sırada, Muş'taki 7. Tümen'i alarak imdadıma koşmuş olan 16. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, yandan ve bütün şiddetiyle düşmana karşı taarruza geçmiş, beni düştüğüm müşkül ve tehlikeli durumdan kurtarmış, bu suretle Çapakçur Boğazı'nın müdafaası başarıyla ve şanla sonuçlanmıştı. Bu başarı günlerinin birinde, Çapakçur dağlarının en yüksek bir noktasında bulduğumuz akşam O, savaş meydanlarında kolağalığından, generalliğe ben de albaylığa yükselmiş bulunuyordum. Şimdi O, bir üst rütbede ve benim âmirim, kumandanım mevkiinde idi. Maiyetim ve emir subaylarım ile beraber kendisine mülâki oldum. Üç adım kala ayaklarımı sertçe birbirine vurarak selâm resmini ifa ettim, aynı vakar ve ciddiyetle selâmımı aldı.

—Hoş geldiniz, Ali Fuat Beyefendi, dedi. Sonra birden bana doğru yürüdü.

—Fuat, kardeşim, diye boynuma sarıldı; kucaklaştık. Durumu kısaca anlattı:

—İkinci Ordu Kumandanı'nın, seni iki piyade alayı ile ihtiyatsız olarak yalnız bırakmış olmakla boğazın stratejik değerini takdir etmediğini gördüm. Yardım için Ordu Kumandanı'na teklif ettim ve onun emrini beklemeden derhal harekete geçtim. Tanrı'ya şükürler olsun, seni kurtardım. Çapakçur'un meşe ve çam ormanlarıyla bezenmiş, o yüksek tepeleri üzerinde o akşamı hâlâ hatırlar ve heyecanla ürperirim."⁸

Birinci Dünya savaşında önemli kayıplara uğrayan Osmanlı devleti bazı cephelerde başarılarla elde etmiştir. Çanakkale Cephesi en önemli cephe-

6 A.g.e., s. 493

7 A.g.e., s. 494

8 A.g.e., s. 494

lerdendir. Başkent İstanbul'u işgal etmeye ve savaşı kısa sürede bitirmeye yönelik olarak açılmış ve tarihin en çetin mücadelelerine sahne olmuştur. Çanakkale savaşlarının kaybedilmesi durumunda Osmanlı başkenti işgal edilecek İtilaf devletleri isteklerine kavuşacaklardı. Burada ki mücadelelerin değeri tabi ki çok büyük. Ancak yakın çevremizde meydana gelen olaylarda önem arz etmektedir. Çapakçur bölgesi Doğu'nun Anadolu'ya açılan kapısı durumunda olduğundan bu bölgenin Ruslar tarafında işgali Anadolu'nun işgalini yaygınlaştıracak Elazığ, Malatya gibi illerimizde işgalden kurtulamayacaklardı. Gerek Rusya'daki iç karışıklıklar (Bolşevizm İhtilalı) gerekse Rusların sert bir direnişle karşılaşmaları Bingöl ve batısındaki şehirlerin işgalini önlemiştir. Kitabelerden anlıyoruz ki bu bölgede gerçekteşen savaşlar ve direniş Anadolu'nun kaderini adeta tayin etmiştir. Yani bir anlamda Anadolu'nun doğudan işgalini Çapakçur savaşları önlemiştir. Rusların Anadolu içerisine kadar yayılmaları farklı neticelere pekâlâ neden olabilirdi.

Sonuç

Doğrudan sınırlarımızla ilişisi olmamasına rağmen Enver Paşa'nın isteği ile ordunun gönderildiği ve yaklaşık 13-14 bin askerimizin şehit olduğu Galiçya ve Makedonya cepheleeri hakkında bilgiler veriliyorken, bölgemizde meydana gelen savaşlara ders kitaplarımızda yer verilmediği için gençlerimiz geçmişte meydana gelenlerden haberdar değiller. Oysa hafızalarımızın canlı olması ve mazimizin unutulmaması, geçmişte yaşananları öğrenmekle mümkün olur. Umut ediyoruz ki gerekli çalışmalar yapılır ve bölgemizde meydana gelen savaşlar hakkında bilgiler gençlerimize öğretilir; şehitlerimizin mücadeleleri ve kahramanlıkları hafızalarımızda her daim canlı kalır. şehrimizin Ruslara karşı direnişini gerçekteştiren ve bu uğurda hayatını kaybeden komutan ve askerlerimizi rahmet ve minnetle anıyoruz.

